

Rola i zadania ksieni według *Reguły* św. Donata

The Role and Responsibilities of the Abbess According to the *Rule* of St. Donatus

Ks. Bogdan Czyżewski¹

Abstract: St. Donatus (590/596-670), author of the *Rule for virgins* living in the Gaul monastery Joussa-Moutier (*Jussanum monasterium*), belonged to eminent figures of the early Church. He was Bishop of Besançon (*Vesontium*) in Gallia, participant in three important church synods and also founder of the monastery of Saint Paul. His *Rule* is not an original work but a compilation of three known rules written by of St. Benedict, St. Caesarius of Arles and St. Columbanus. Despite this, it is worth getting acquainted with it to be convinced that based on elements of three works, Donatus was able to write a good rule, adapted to a women's convent both in terms of provisions and vocabulary referring to women. The legislator devoted much space to the abbess (*abbatissa*), the equivalent of the abbot (*abbas*) in a men's community. She was to have exceptional spiritual and moral qualities, know the Holy Scriptures, observe the *Rule*, be a true mother to the nuns, able to admonish and rebuke them with love, make demands and love them, and above all, be aware of her responsibility before God for all decisions made in the abbey.

Keywords: abbess; rule; Donatus; convent; nuns

Wśród prawodawstwa zakonnego wczesnochrześcijańskiego środowiska galijskiego można spotkać *Regułę dla dziewic* autorstwa biskupa Donata². Urodzony ok. 590/596 roku w zamożnej książęcej rodzinie gallo-rzymskiej, jeszcze przed przyjściem na świat poświęcony został Bogu³. Nauki pobierał w klasztorze kolumbańskim w Luxeuil, tam też

¹ Ks. prof. dr hab. Bogdan Czyżewski, Wydział Teologiczny, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Polska; e-mail: czybo@amu.edu.pl; ORCID: 0000-0002-6040-5523.

² Donatus, *Regula ad virgines*, PL 87, 273-298, A. de Vogüé, *La Règle de Donat pour l'abbesse Gauthstrude. Texte critique et synopse des sources*, „Benedictina” 25 (1978) s. 219-313, tł. B. Spieralska, *Regula dla dziewic św. Donata, biskupa Vesontium*, ŻM 50, Kraków 2013, s. 603-666.

³ Por. Jonas de Bobio, *Vita Columbani* I 14, ed. B. Krusch, *Monumenta Germaniae Historica*, Hanover – Lipsk 1905, tł. A. Mikołajczak, *Jonasz z Bobbio, Żywot Kolumbana*, PSP 60, Warszawa 1995, s. 199-200.

rozwijała się jego duchowość i zamiłowanie do życia zakonnego. Około 626 roku został wybrany na metropolitę Besançon (*Vesontium*), gdzie zmarł przed 670 rokiem. Jako biskup wziął udział w trzech synodach: w Reims (626/627), w Clichy (627/628) i w Châlon-sur-Saône (647/653). Cieszył się w Kościele poważaniem, o czym świadczy chociażby jego podpis umieszczony pod znanymi dokumentami, wspominają go też historycy czasów, w których żył⁴. Należy również dodać, że *Regulę* Donata wykorzystał wielki reformator życia zakonnego w czasach karolińskich, Benedykt z Aniane (ok. 750-821), włączając ją do zebranego przez siebie zbioru tekstów monastycznych⁵.

We wstępie do swojej *Reguły* Donat relacjonuje, dlaczego się podjął jej napisania⁶. Został o to poproszony przez Gauthstrudę, ksienię klasztoru dla dziewcząt Joussa-Moutier (*Jussanum monasterium*) i zgromadzenie, któremu przewodziła. Założyła go ok. 636 roku matka św. Donata Flawia i poświęciła Maryi⁷. Pierwszą ksienią tej wspólnoty była siostra Donata, Sirudis, a po niej – wspomniana Gauthstruda⁸. Siostry klasztoru *Jussanum monasterium* nie były zadowolone z dostępnych im trzech *Reguł*: św. Cezarego z Arles, św. Benedykta i św. Kolumbana⁹, ponieważ twierdziły, że przeznaczone są dla mężczyzn, a nie dla kobiet¹⁰. Chociaż *Reguła*

⁴ Por. M. Starowieyski, *Wstęp*, w: *Reguła dla dziewcząt św. Donata, biskupa Vesontium*, ŻM 50, s. 595.

⁵ NSWP, s. 286.

⁶ G. Moyse datuje *Regulę* św. Donata na lata 655-660. Por. G. Moyse, *Les Origines du monachisme dans le diocèse de Besançon (Ve-Xe siècles)*, „Bibliothèque de l'École de Chartre” 131/2 (1973) s. 373.

⁷ Por. Moyse, *Les Origines du monachisme dans le diocèse de Besançon (Ve-Xe siècles)*, s. 398.

⁸ Por. Moyse, *Les Origines du monachisme dans le diocèse de Besançon (Ve-Xe siècles)*, s. 373.

⁹ Columbanus, *Regula caenobialis*, w: *Sancti Columbani Opera*, ed. G.S.M. Walker, Dublin 1957, tł. S. Kalinkowski, Św. Kolumbana *Reguła klasztorna*, ŻM 50, Kraków 2013, s. 715-738.

¹⁰ Istnieją cenne opracowania dotyczące nie tylko wzajemnych odniesień reguł św. Cezarego i św. Benedykta, ale także omówiony w nich został aspekt posługi władzy opata. Zob. A. de Vogüé, *Les Règles monastiques anciennes (400-700)*, Typologie des sources du Moyen Âge 46, Brepols 1985; I. Gobry, *Les moines en Occident*. t. 2: *De saint Martin à saint Benoît. L'enracinement*, Paris 1985; M. Carpinello – A.M. Canopi, *Riflessioni su alcune divergenze tra la Regola per le vergini di Cesario di Arles e la Regola benedettina*, „Benedictina” 43 (1996) s. 251-257; V. Despréz – A. de Vogüé, *Règles monastiques d'Occident: IVe-VIe siècle, d'Augustin à Ferréol*, Vie monastique 9, Bégrolles-en-Mauges Maine-et-Loire, Abbaye de Bellefontaine 1996.

Cezarego pisana była dla dziewczic, co zaznacza Donat, to jednak „w pewnych kwestiach zupełnie wam ona nie odpowiada ze względu na inne miejsce życia”¹¹. Dlatego też zdecydował się z trzech wspomnianych *Regul* zebrać „jak kwiatki w jedno, na podobieństwo podręcznika”, wybrać z nich i ustanowić „do przestrzegania te wszystkie zasady, które szczególnie stosują się do płci żeńskiej”¹². Choć o *Regule* św. Donata można powiedzieć, że jest kompilacją wspomnianych tekstów¹³, nie brakuje w niej jednak przepisów własnych i zręcznego stworzenia jednolitego logicznie ułożonego prawodawstwa. Na szczególną uwagę zasługuje osoba ksieni (*abbatissa*), która podobnie jak opat (*abbas*) w klasztorze męskim jest najważniejsza zaraz po Panu Bogu i najczęściej też jest wymieniana w *Regule* św. Donata. W niniejszym opracowaniu skupimy się na roli i zadaniach, jakie stawia jej prawodawca, dlatego na podstawie wszystkich przepisów zawartych w *Regule dla dziewczic* biskupa Donata spróbujemy dowiedzieć się, jaka powinna być *abbatissa*, jakie cechy charakteru musiała posiadać, co należało do jej zadań w tym konkretnym klasztorze żeńskim i co ją tak naprawdę wyróżniało od pozostałych sióstr.

Reguła św. Donata doczekała się krótkich, najczęściej encyklopedycznych¹⁴ i ogólnych opracowań¹⁵. Brakuje natomiast pogłębionego

¹¹ Donatus, *Regula ad virgines*, Prologus 5, *ŻM* 50, s. 604.

¹² Donatus, *Regula ad virgines*, Prologus 3, *ŻM* 50, s. 603-604.

¹³ O dokładnej ilości zapożyczeń z trzech *Regul* pisze: R. Hanslik, *Regula Donati*, w: *Fifth International Conference on Patristic Studies held in Oxford 1967*, red. F.L. Cross, *StPatr* 10/1, Berlin 1970, s. 102-104 oraz A. de Vogüé, *Histoire littéraire du mouvement monastique dans l'antiquité. Première partie. Le monachisme latin*, t. 11, Paris 2007, s. 14-21.

¹⁴ Por. R. Aigran, *Saint Donat*, „*Catholicisme*” 3 (1952) s. 1015-1017; G. Bardy, *Donat (saint)*, w: *Dictionnaire de spiritualité ascétique et mystique*, t. 3, Paris 1957, k. 1573-1577; J. Marillier, *Donato*, *BS* 4, 785-786; A. Toucas, w: *Dizionario degli istituti di perfezione*, t. 7, red. G. Pellicia – G. Roca, Roma 1983, k. 1574-1575; M. Heinzelmann, *Donatus, hl., Bischof von Besançon (ca. 625/626-ca. 660)*, w: *Lexikon des Mittelalters*, t. 3, red. R.H. Bautier, München – Zürich 1986, k. 1237-1238; K. Kuźmak, *Donat z Besançon*, *EK* IV 109; *Donat z Besançon*, *NSWP*, s. 286.

¹⁵ Moyse, *Les Origines du monachisme dans le diocèse de Besançon*, s. 369-485; Hanslik, *Regula Donati*, s. 100-104; G. Muschio, „*Psallere et legere*”. *Zur Beteiligung der Nonnen an der Liturgie nach den frühen gallischen Regulae ad Virgines*, w: *Liturgie und Frauenfrage. Ein Beitrag zur Frauenforschung aus liturgiewissenschaftlicher Sicht*, red. T. Berger – A. Gerhards, *St. Ottilien* 1991, s. 77-125; M. Zelzer, *Die „Regula Donati” als frühestes Zeugnis des „monastischen Gebrauchstextes” der „Regula Benedicti”*, w: *Il monachesimo tra eredità e aperture: atti del simposio „Testi e Temi nella Tradizione del Monachesimo Cristiano”*, red. D. Hombergen – M. Bielawski, *Studia Anselmiana*

studium w całości poświęconego najważniejszej funkcji ksieni w klasztorze *Jussanum monasterium*, dla którego *Regulę* skomponował św. Donat. Dlatego też w niniejszym artykule podjęta zostanie próba przybliżenia tematu związanego z rolą i zadaniami *abbatissy*, które wyznaczył jej wspomniany prawodawca.

1. Przymioty moralne i duchowe ksieni

W *Regule* św. Donata nie mogło zabraknąć przepisów związanych z cechami, jakie powinna posiadać ksieni. Podobnie jak opat w klasztorze męskim, pełniła ona najważniejszą rolę we wspólnocie żeńskiej. Prawodawca często przypomina o jej odpowiedzialności za zgromadzenie przed Bogiem, dlatego też przekazał kilka konkretnych wskazówek dotyczących nie tyle sposobu wyboru ksieni, co raczej, jaką powinna być osobą. Podane w *Regule* przepisy odnoszą się przede wszystkim do dwóch zasadniczych kwestii: przymiotów moralnych i duchowych tej, która ma kierować klasztorem. Siostry nie powinny brać pod uwagę ludzkich powodów przy wyborze ksieni, takich jak: przyjaźń, pochodzenie z wyższych sfer, zamożność czy pokrewieństwo, które nie muszą świadczyć o zdolnościach takiej osoby do podjęcia tej odpowiedzialnej funkcji. Siostry mają przy wyborze ksieni kierować się Bożym natchnieniem i patrzeć na to, czy kandydatka prowadzi święte życie, czy jest osobą pobożną (uduchowioną), czy szanuje *Regulę* i jest zdolna sama ją zachowywać oraz dopilnować, by mieszkanki klasztoru to samo czyniły¹⁶. Powinna mieć także dobry kontakt z innymi, „z przychodzącymi mówić mądrze, ze świętą dobrocią i skrucą, ku ich zbudowaniu”¹⁷. Prawodawca zwraca też uwagę na traktowanie przez przyszłą ksienię *Reguły* zakonnej. Należało

140, Roma 2004, s. 753-763; A. de Vogüé, *Histoire littéraire du mouvement monastique dans l'antiquité. Première partie. Le monachisme latin*, t. 11, Paris 2007, s. 11-21; A. Diem, *Das Ende des Monastischen Experiments. Liebe, Beichte und Schweigen in der Regula cuiusdam ad virgines (mit einer Übersetzung im Anhang)*, w: *Female vita religiosa between Late Antiquity and the High Middle Ages. Structures, developments and spatial contexts*, red. G. Melville – A. Müller, Vita Regularis, Abhandlungen 47, Berlin – Münster 2011, s. 81-136; A.M. Helvétius, *L'organisation des monastères féminins à l'époque mérovingienne*, w: *Female vita religiosa between Late Antiquity and the High Middle Ages. Structures, developments and spatial contexts*, red. G. Melville – A. Müller, Vita Regularis, Abhandlungen 47, Berlin – Münster 2011, s. 151-169.

¹⁶ Por. Donatus, *Regula ad virgines* 77, 1-2, *ŻM* 50, s. 665.

¹⁷ Donatus, *Regula ad virgines* 77, 3, *ŻM* 50, s. 665.

brać pod uwagę to, by nie ośmielała się zmieniać w czymkolwiek jej przepisów, wykreślać coś z niej lub łagodzić zawarte w niej wskazówki. Donat w końcowych zdaniach swojej *Reguły* zwraca się z pełnym dramatyzmu i patosu apelem: „Napominam też i zaklinam wobec Boga i jego aniołów ciebie, święta i czcigodna matko klasztoru (*sanctam ac venerabilem monasterii matrem*), i ciebie przeoryszo świętego zgromadzenia, aby nigdy niczyje groźby, prośby ani pochlebstwa nie wzruszyły was i nie skłoniły do wykreślenia czegokolwiek ze świętej i duchowej *Reguły*”¹⁸. W rozdziale zatytułowanym: „Jaka powinna być ksieni”¹⁹ prawodawca zwraca uwagę, że to ona winna troszczyć się o wszystkie siostry i jednocześnie zachowywać *Regułę*, postępować z miłością i pobożnością. Ma też pamiętać o zaszczytnej funkcji, jaką pełni w zgromadzeniu, co nie oznacza wolności od niebezpieczeństwa popadnięcia w pychę. Dlatego mówiąc o tym, że kiedy karci niespokojne, pociesza zniechęcone i podtrzymuje słabe, powinna zawsze myśleć o odpowiedzialności, ponieważ z postępowania wobec sióstr będzie musiała zdać sprawę Bogu²⁰.

Spróbujmy wyliczyć i nieco usystematyzować katalog cech, jakimi winna odznaczać się wspomniana matka klasztoru. Powinna służyć, a nie panować, odznaczać się czystością, wstrzeźliwością i kierować miłosierdziem, praktykować wobec sióstr przykazanie miłości. W stosowaniu kar nie powinna być ani zbyt surowa, ani łagodna, ponieważ jedna i druga postawa szkodzi wspólnocie. Surowość prowadzi do zniszczenia kogoś, łagodność natomiast pozwala rozwijać się grzechom i je usprawiedliwiać. Zdaniem Donata należy stosować zasadę roztropności i umiaru, rozważy i miłości, a przede wszystkim mieć na uwadze to, że nikt nie jest wolny od słabości, także ksieni²¹. Nie może też wzbudzać u sióstr strachu. Przeciwnie, powinna tak postępować, aby raczej „ją kochano niż się jej bano”²². Donat postuluje, aby matka klasztoru nie była „gwałtowna ani niespokojna, przesadna ani uparta, zazdrosna ani zbyt podejrzliwa, gdyż nigdy nie zazna spokoju”²³. Prawodawca poleca również, aby ksieni w poleceniach kierowanych do sióstr była „przezorna i rozważna” zarówno w odniesieniu do tego, co dotyczyło sfery religijnej,

¹⁸ Donatus, *Regula ad virgines* 77, 9-10, *ŻM* 50, s. 666.

¹⁹ Por. Donatus, *Regula ad virgines* 4, 1-7, *ŻM* 50, s. 612.

²⁰ Por. Donatus, *Regula ad virgines* 4, 4, *ŻM* 50, s. 612.

²¹ Por. Donatus, *Regula ad virgines* 1, 3-9, *ŻM* 50, s. 607.

²² Donatus, *Regula ad virgines* 1, 10, *ŻM* 50, s. 607.

²³ Donatus, *Regula ad virgines* 1, 11, *ŻM* 50, s. 607-608.

jak i życiowej. Dlatego sugeruje, by postępowała z „rozeznaniem i umiarem”²⁴, co Donat powtarza dwukrotnie w przekazanej siostronom *Regule*²⁵. Stawiane przez ksienię wymagania nie mogą dotyczyć wyłącznie sióstr. Ona sama powinna jako pierwsza realizować je i być im poddana, by pokazać, że czyni to samo, co im głosi²⁶. Podkreślono też, jaka powinna być postawa matki klasztoru wobec innych sióstr. Nie wolno jej faworyzować nikogo, „chyba że któraś okazała się lepsza w dobrych uczynkach lub posłuszeństwie”, ani też lepiej traktować siostrę, która nigdy nie była niewolnicą od tej, która nią w przeszłości była, „chyba że jest inny rozsądny powód”²⁷. Bliżej jednak nie wyjaśnia, o jaki powód chodzi.

Sposób postępowania i osądzania postawy sióstr nie był zadaniem łatwym, z czego prawodawca doskonale zdawał sobie sprawę, dlatego też stawiał tak wysokie wymagania osobie, która miała stać na czele *Jussanum monasterium* (Jussa-Moutier). W spełnianiu tych wszystkich zadań, zwłaszcza w rozeznawaniu wybranej przez siostry drogi, miała też pomagać uczoność w prawie Bożym, aby ksieni „wiedziała, skąd czerpać nowe i stare zasady”²⁸. Chodziło zatem o znajomość Pisma Świętego i zapisanych w nim zasad życia Bożego. Nie mogła to być osoba przypadkowa, ale całkowicie oddana siostronom, życiu zakonnemu, a zwłaszcza wierna *Regule*. Z całego bowiem postępowania, świadoma wielkiej odpowiedzialności za sprawowany urząd, kiedy stanie przed Bogiem w wieczności, będzie musiała „zdać sprawę ze swych rządów”²⁹.

Jest jeszcze jeden niezwykle odważny przepis pozwalający siostronom na sprzeciw wobec ksieni, mianowicie, gdy ta, z powodu pokrewieństwa z miejscowym biskupem lub z innej przyczyny, wchodziłaby z nim w poufne relacje albo chciała poddać mu klasztor³⁰. Wówczas, jak pisze Donat do sióstr, „za natchnieniem Bożym i z naszym przyzwoleniem stawcie jej opór poważnie i z szacunkiem, i nigdy na to pod żadnym pozorem nie pozwólcie”³¹. Na koniec wyliczanych tutaj przymiotów, jakimi, zdaniem

²⁴ Donatus, *Regula ad virgines* 1, 12, *ŻM* 50, s. 608.

²⁵ Por. Donatus, *Regula ad virgines* 1, 19, *ŻM* 50, s. 608.

²⁶ Por. Donatus, *Regula ad virgines* 1, 13-14, *ŻM* 50, s. 608.

²⁷ Donatus, *Regula ad virgines* 1, 15-17, *ŻM* 50, s. 608.

²⁸ Donatus, *Regula ad virgines* 1, 4, *ŻM* 50, s. 607.

²⁹ Donatus, *Regula ad virgines* 1, 2, *ŻM* 50, s. 607.

³⁰ Por. Donatus, *Regula ad virgines* 77, 7, *ŻM* 50, s. 666; Caesarius Arelatensis, *Regula virginum* 64, 1, ed. G. Morin, *Opera omnia*, t. 1, Maredsous 1937, tł. M. Borkowska, *Reguła dla dziewic świętego Cezarego biskupa*, *ŻM* 50, Kraków 2013, s. 433.

³¹ Donatus, *Regula ad virgines* 77, 8, *ŻM* 50, s. 666. Identyczny przepis znajduje się w *Regule dla dziewic św. Cezarego z Arles* (por. 64, 2). Dodaje on jednak, że przepis

Donata, powinna odznaczać się ksieni, należy zaznaczyć, że prawodawca nie był oryginalny, ponieważ przejął je wszystkie z *Reguły* św. Benedykta³², który z kolei wzorował się na *Regule* Mistrza³³.

2. Zadania ksieni w klasztorze

Reguła Donata skrupulatnie określa nie tylko przymioty ksieni, ale też jej zadania wobec siostr. Nazwana została w kilku miejscach matką klasztoru (*mater monasterii*), co może sugerować jej odpowiedzialność za powierzoną wspólnotę i doniosłe miejsce, jakie w niej zajmuje. Nie można też zapominać, o czym była już mowa, że Donat korzystał z trzech *Reguł*, dlatego używane przez niego określenia na konkretną funkcję nie są jednakowe, tym bardziej, że, poza pismem Cezarego, miał do czynienia z tekstami kierowanymi do mężczyzn. We wspomnianym przypadku prawodawca świadomie użył wobec ksieni nazwy *mater monasterii*, ponieważ korzysta w tym miejscu z *Reguły* św. Benedykta, który wymienia opata stojącego na czele klasztoru, któremu przypomina, że „zwie się ojcem”³⁴.

Ważnym elementem życia klasztornego były posty, które szczegółowo określa prawodawca w swojej *Regule*. Tutaj również ksieni miała swoje zadanie – rozstrzygała mianowicie, jakiej wielkości powinien być posiłek, biorąc przy tym pod uwagę dobro duchowe siostr. Powinna „miarkować i układać wszystko w taki sposób, aby i dusze postępowały na drodze zbawienia, i siostry wykonywały swoją pracę, nie mając

ten wynika z listu papieża Hormizdasa, co nie jest całkowicie zgodne z prawdą, ponieważ wspomniany papież pozwalał na wizytowanie klasztoru przez miejscowego biskupa. Chodziło raczej o władzę nad klasztorem, co jasno określa, zwracając się do Cezarego z Arles, który prosił, aby żaden jego następca nie rościł sobie prawa do zarządzania założonym przez niego klasztorem: „Zarządzamy, aby żaden biskup, twój następca, nie ośmielał się przywłaszczać sobie jakiegokolwiek władzy nad wspomnianym klasztorze. Ma natomiast jedynie, w stosownym czasie, ze szczerą intencją i w asyście kleru, wizytować w imieniu Boga tamtejszą gromadkę służebnic Chrystusowych, jak mu przystoi, z pasterskiej troski” (*Epistola Hormisdas papae* 2, 3-4, *ŻM* 50, s. 446).

³² Por. Benedictus, *Regula* 2, 1-20; 64, 7-22, PL 66, 215-930, tł. B. Turowicz, Święty Benedykt z Nursji, *Reguła*, w: „*Reguła Mistrza*”. „*Reguła*” św. Benedykta, *ŻM* 40, Kraków 2006, s. 394-395, 491-493.

³³ Por. *Regula Magistri* II 1-14, PL 88, 943-1052, tł. T.M. Dąbek, *Reguła Mistrza*, w: „*Reguła Mistrza*”. „*Reguła*” św. Benedykta, *ŻM* 40, Kraków 2006, s. 100-101.

³⁴ Benedictus, *Regula* 2, 1, *ŻM* 40, s. 394.

słusznych powodów do szemrania”³⁵. Ksieni musiała też wiedzieć o postanowieniach sióstr w czasie Wielkiego Postu: „Każda jednak powinna przedstawić ksieni swojej to, co zamierza ofiarować, i czynić to z jej modlitwą i wolą. To bowiem, co dzieje się bez zgody matki duchowej (*matris spiritualis*), zostanie poczytane za zuchwalstwo i zarozumiałość, nie za zasługę”³⁶.

Do zadań *abbatissy* należała również troska o starsze i chore siostry, by nie brakowało im odpowiedniego pokarmu, nawet mięsa, którego spożywanie było zabronione, i opieki ze strony innych sióstr. Ksieni wydawała im nawet pozwolenie na kąpiel w przypadku ciężkiej choroby, którą ograniczano zdrowym i młodszym siostrom. Pozwalała także na osobną spiżarnię i kuchnię dla chorych³⁷.

Abbatissa miała też „obowiązek ogłoszenia godziny oficjum Bożego we dnie i w nocy”, dawać znak do rozpoczęcia tej modlitwy „albo zlecić to zadanie jakiejś pilnej siostrze, aby wszystko odbywało się we właściwych godzinach”³⁸.

Wśród licznych zadań ksieni odnajdujemy również to, które odnosi się do odpowiedzialności za siostry funkcyjne. W klasztorach żeńskich i męskich wybrane osoby spełniały konkretne stanowiska, by zgromadzenie mogło właściwie funkcjonować, według określonego porządku. Ich wyboru dokonywali opaci, w przypadku mnichów, a ksienie, gdy chodziło o mniszki. Na nich też (opacie i ksieni) spoczywała odpowiedzialność za funkcyjnych, polegająca na wydawaniu poleceń i wyrażaniu zgody w realizowaniu poszczególnych zadań. *Reguła dla dziewic* św. Donata wymienia m.in. szafarkę klasztorną (*cellaria*). Do niej należała troska o wszystkie siostry i opieka nad „chorymi, dziećmi, gośćmi i ubogimi”, a także spoczywała na niej odpowiedzialność za wszelkie przedmioty stanowiące własność klasztoru. Nie mogła czynić niczego „bez polecenia ksieni”, co zostało trzykrotnie zaznaczone w *Regule*³⁹. Podobne przepisy odnaleźć można w *Regule* św. Benedykta, który wymienia szafarza

³⁵ Donatus, *Regula ad virgines* 76, 5, *ŻM* 50, s. 665. Por. Benedictus, *Regula* 41, 1-5, *ŻM* 40, s. 460.

³⁶ Donatus, *Regula ad virgines* 36, 8-9, *ŻM* 50, s. 635. Por. Benedictus, *Regula* 49, 1-9, *ŻM* 40, s. 470.

³⁷ Por. Donatus, *Regula ad virgines* 12, 1-16, *ŻM* 50, s. 619-620; Benedictus, *Regula* 36, 1-8, *ŻM* 40, s. 454; Caesarius Arelatensis, *Regula virginum* 22, 3-4; 32, 4; 71, 8-9, *ŻM* 50, s. 415, 420, 441-442.

³⁸ Donatus, *Regula ad virgines* 15, 1, *ŻM* 50, s. 622.

³⁹ Donatus, *Regula ad virgines* 61, 4; 61, 12; 61, 15, *ŻM* 50, s. 653-654.

(*cellarius*), nad którym czuwał opat⁴⁰. Gdy idzie o tzw. ruchome mienie klasztoru, czyli wszelkiego rodzaju „narzędzia, szaty i różne inne przedmioty”⁴¹, ksieni powierzała je pod opiekę zaufanym siostram, ona też, według swojego uznania, instruowała je o sposobie ich przechowywania. Ze względu na zmieniające się na tych stanowiskach siostry (w większych wspólnotach przydzielane były do pomocy szafarce inne siostry), ksieni posiadała spis rzeczy klasztornych, „żeby zawsze wiedziała, co daje i co otrzymuje”⁴². Przepis, który dotyczył starych i niepotrzebnych już siostram szat, zapożyczył Donat od św. Cezarego z Arles⁴³. To ksieni rozstrzygała o dalszych ich losach, miały być rozdawane ubogim lub osobom rozpoczynającym życie w klasztorze⁴⁴.

Ksieni decydowała także o przydziale siostram łóżek do spania⁴⁵. Ze względu na korzystanie z trzech różnych źródeł, Donat zmienia też nazewnictwo. Pojawia się w tekście *Reguły* nie tylko ksieni (*abbatissa*), ale również starsza (*senior*) i matka (*mater*). Starsza przydzielała miejsce poszczególnym siostram we wspólnocie, o czym decydował czas wstąpienia do niej⁴⁶. Autor *Reguły* zaznacza jednak równocześnie, że starsza (*senior*) nie powinna „niepokoić powierzonej sobie trzody, wydając niesprawiedliwe zarządzenia, jakby miała nieograniczoną władzę”⁴⁷, bo kiedyś będzie musiała ze swoich wszystkich decyzji rozliczyć się przed Panem Bogiem. Za drugim razem, kiedy mówi o przesuwaniu sióstr z miejsc niższych na wyższe i odwrotnie, używa terminu matka (*mater*) na określenie ksieni⁴⁸. Przy redagowaniu tych przepisów Donat korzystał z *Reguły* św. Benedykta, który identyczne zadania wyznacza opatowi⁴⁹, dlatego też z całą pewnością należy powiedzieć, że mimo posługiwania się innymi określeniami, chodzi o stojącą na czele klasztoru ksieni.

Abbatissa, co wielokrotnie zaznacza Donat, miała najwyższą władzę w klasztorze, co nie oznacza, że pozostałe siostry nie posiadały prawa głosu. Kiedy należało podjąć decyzję odnoszącą się do „sprawy wielkiej

⁴⁰ Por. Benedictus, *Regula* 31, 1-17, *ŻM* 40, s. 447-448.

⁴¹ Donatus, *Regula ad virgines* 62, 1, *ŻM* 50, s. 654.

⁴² Donatus, *Regula ad virgines* 62, 3, *ŻM* 50, s. 655.

⁴³ Por. Caesarius Arelatensis, *Regula virginum* 43, 7, *ŻM* 50, s. 425.

⁴⁴ Por. Donatus, *Regula ad virgines* 62, 8, *ŻM* 50, s. 655.

⁴⁵ Por. Donatus, *Regula ad virgines* 65, 1, *ŻM* 50, s. 656. Ten sam przepis odnajdujemy w: Benedictus, *Regula* 22, 1-8, *ŻM* 40, 437.

⁴⁶ Por. Donatus, *Regula ad virgines* 66, 1, *ŻM* 50, s. 657.

⁴⁷ Donatus, *Regula ad virgines* 66, 2-3, *ŻM* 50, s. 657.

⁴⁸ Por. Donatus, *Regula ad virgines* 66, 7, *ŻM* 50, s. 657.

⁴⁹ Por. Benedictus, *Regula* 63, 1-12, *ŻM* 40, s. 489-490.

wagi”, wówczas ksieni miała obowiązek poinformować o tym mieszkanki klasztoru i wysłuchać dawanych przez nie rad, które miały być przekazywane z pokorą, uległością i bez przekonywania o wyłącznej ich słuszności. Ostateczna jednak decyzja należała do ksieni, zgromadzenie zaś miało przyjąć ją z posłuszeństwem i uznać, że jest ona właściwa. Żadna też z sióstr nie mogła podważać wyrażonego przez ksienię zdania i spierać się z nią. Gdyby do tego doszło, taka siostra miała ponieść przepisaną karę polegającą na tym, że „zostanie zamknięta w celi, do czasu, aż się ukorzy przez pokutę”⁵⁰. W tym wszystkim nie chodziło też o formę zemsty za nieprzychylnie potraktowanie zdania ksieni, św. Donat przypomina bowiem, że wszystko powinna czynić „z bojaźnią Bożą i zachowaniem *Reguły*, wiedząc, że bez wątpienia ze wszystkich swych wyroków przyjdzie jej zdać sprawę Bogu, najsprawiedliwшему sędziemu”⁵¹. Prawodawca mówi też o sprawach klasztoru, które były mniej ważne i nie wymagały opinii wszystkich sióstr, jedynie rady starszych⁵². Z powyższych przepisów wynika, że ksieni miała ciało doradcze w postaci mieszkających w klasztorze sióstr, podjęcie jednak ostatecznej decyzji zawsze należało do niej, zarówno w kwestiach wielkiej, jak i mniejszej wagi⁵³. Wynikało to z wyraźnego przepisu, który mówił, że należy „we wszystkim słuchać ksieni. Choćby ona sama – nie daj Boże – inaczej postępowała”⁵⁴.

Donat używa jeszcze innej nazwy na ksienię, mianowicie określa ją jako matkę duchową (*mater spiritualis*)⁵⁵. Wśród wielu zadań jej powierzonych, miała też dokonać wyboru przeoryszy klasztoru (*praeposita monasterii*) po wysłuchaniu rady starszych sióstr⁵⁶. Nie wolno też było ksieni posiadać niewolnicy, która by jej usługiwała. Gdyby zachodziła taka potrzeba, prawdopodobnie z racji wieku lub choroby, miała te zadania spełniać jedna z młodszych sióstr⁵⁷.

W *Regule dla dziewic* podkreślono też potrzebę zachowania ubóstwa. Do ksieni należało podejmowanie decyzji o przyjmowaniu i posiadaniu

⁵⁰ Por. Donatus, *Regula ad virgines* 2, 1-5, ŻM 50, s. 609.

⁵¹ Donatus, *Regula ad virgines* 2, 11, ŻM 50, s. 609.

⁵² Por. Donatus, *Regula ad virgines* 2, 12, ŻM 50, s. 609.

⁵³ Donat również w tym przypadku, gdy chodzi o udział w tzw. radzie, opiera się na *Regule* św. Benedykta (por. 3, 7-13), zmienił jedynie opata na ksieni, a braci na siostry.

⁵⁴ Donatus, *Regula ad virgines* 3, 61, ŻM 50, s. 611.

⁵⁵ Por. Donatus, *Regula ad virgines* 5, 1, ŻM 50, s. 613.

⁵⁶ Por. Donatus, *Regula ad virgines* 5, 1, ŻM 50, s. 613.

⁵⁷ Por. Donatus, *Regula ad virgines* 7, 9-10, ŻM 50, s. 616. Donat także te przepisy przejmuje z *Reguły* św. Benedykta (por. 33, 1-7).

jakichkolwiek rzeczy przez siostry, nawet tych, które posiadały w życiu świeckim. Wstępując do klasztoru, miały obowiązek przekazać je wszystkim ksieni do wspólnego użytku⁵⁸. Nie chodziło wyłącznie o dobra materialne, prawodawca bowiem zawarł niezwykle surowy przepis mówiący o tym, że nie wolno „nawet rozporządzać samym sobą, ani swym ciałem, ani swoją wolą. Niech wszystkiego, co im potrzebne, oczekują od matki klasztoru (*matre monasterii*) i żadnej nie wolno posiadać nic, czego by sama matka nie dała albo nie dozwoliła mieć”⁵⁹.

Do ksieni należało rozdzielanie wszelkich zadań w klasztorze, także tych, które dotyczyły sfery duchowej⁶⁰. Nowością w *Regule* Donata jest przepis odnoszący się do obowiązku codziennego wyznawania grzechów przed ksienią. Na ten temat prawodawca wypowiada się w następujących słowach: „Zalecamy zarówno młodszym, jak i starszym siostram, aby pilnie i z nieustannym staraniem wyznawały winy popełnione zarówno myślą, jak i słowem czy uczynkiem, bądź jakimkolwiek poruszeniem ducha, codziennie, w każdej godzinie i w każdej chwili. I niech niczego nie zatajają przed matką duchową (*matri spirituali*)”⁶¹. W żadnej z *Reguł*, z których korzystał Donat, tego przepisu nie ma. Kolumban wspomina tylko o wyznaniu win przed posiłkiem i udaniem się na spoczynek⁶². Donat natomiast dodaje do wcześniej zacytowanego przepisu, że należy też wyznać grzechy przed porannym oficjum, „prosząc o przebaczenie i wyznając każda swoje grzechy związane z cielesnymi i nieczystymi myślami oraz sennymi widzeniami”⁶³.

Bez pozwolenia ksieni siostry nie mogły przyjmować listów ani też żadnych, nawet najmniejszych, upominków od kogokolwiek, nie mogły też dawać ich innym⁶⁴. Ten sam przepis dotyczył rodziców siostry, gdyby „coś jej przysłali, niechaj nie waży się przyjąć, dopóki nie przedstawi sprawy matce. Jeśli zaś matka poleci przyjąć, niech do niej należy decyzja, komu rzecz tę przydzielić”⁶⁵. Zgodę ksieni siostra musiała mieć także

⁵⁸ Por. Donatus, *Regula ad virgines* 8, 1-3; 9, 5, *ŻM* 50, s. 616 i 618.

⁵⁹ Donatus, *Regula ad virgines* 8, 3-5, *ŻM* 50, s. 616.

⁶⁰ Por. Donatus, *Regula ad virgines* 9, 1-4, *ŻM* 50, s. 617.

⁶¹ Donatus, *Regula ad virgines* 23, 1-3, *ŻM* 50, s. 627.

⁶² Por. Columbanus, *Regula caenobialis* I 1, *ŻM* 50, s. 719.

⁶³ Donatus, *Regula ad virgines* 19, 3, *ŻM* 50, s. 624.

⁶⁴ Por. Donatus, *Regula ad virgines* 53, 1, *ŻM* 50, s. 647; Benedictus, *Regula* 54, 1-3, *ŻrMon* 40, s. 476; Caesarius Arelatensis, *Regula virginum* 25, 1-7, *ŻM* 50, s. 416-417.

⁶⁵ Donatus, *Regula ad virgines* 53, 2-3, *ŻM* 50, s. 647-648. Por. Caesarius Arelatensis, *Regula virginum* 25, 1-7, *ŻM* 50, s. 416-417.

w przypadku, gdyby ona sama chciała przekazać jakiś upominek najbliższej rodzinie lub komuś znajomemu⁶⁶. Należało też ją poinformować o przekazywaniu innym czegokolwiek z klasztoru lub przyjmowaniu do niego, na co powinna wyrazić swoją zgodę, chyba że była w tym czasie zajęta gośćmi, wówczas furtianki przyniesione rzeczy miały przekazać przeoryszy⁶⁷.

Prawodawca określił też przepis odnoszący się do koniecznych napraw budynku klasztornego, zwłaszcza dachu, wstawiania okien lub drzwi, bądź też innych prac remontowych. Musiała wiedzieć o tym ksieni i pozwolić, by mężczyźni, którzy wykonują te prace, czyli tzw. prowizorzy (troszczyli się m.in. o zakup i konserwację materialnych sprawy klasztoru), rzemieślnicy i słudzy wykonujący konieczne naprawy mogli wejść do klasztornej klauzury i kaplic⁶⁸. Wnętrze klasztoru było też zamknięte dla kobiet świeckich, wyjątek stanowili duchowni, którzy wyglądali „na bogobojnych, a których matka klasztoru (*mater monasterii*) z powodu zasług życia uznała za godnych”⁶⁹. Nie mogli jednak przebywać zbyt długo w częściach klasztoru, które ksieni zechciała im udostępnić – zaraz mieli wrócić do rozmównicy lub furty i tam, „jeśli się to ksieni wyda słuszne, w jej obecności, jeśli zechce, lub w obecności pozostałych sióstr, niech otrzymają eulogia albo cokolwiek innego, co postanowiono im ofiarować”⁷⁰. Te dwa przepisy odnoszące się do duchownych odwiedzających klasztor były autorstwa samego Donata i nie zostały zapożyczone z innych *Reguł*. Ksieni nie mogła też wchodzić do gości w rozmównicy bez towarzyszących jej sióstr. Prawodawca mówi o dwóch lub trzech siostrach. To samo odnosiło się do mieszkańek klasztoru wychodzących na powitanie gości. Nie mogły tego czynić samotnie – musiały być z nimi siostry wyznaczone przez ksienię⁷¹. Pozwalano zaprosić na posiłek do wspólnoty wyłącznie mniszkę, pod warunkiem, że „tak uzna ksieni”⁷². Oryginalnym przepisem, czyli autorstwa Donata,

⁶⁶ Por. Donatus, *Regula ad virgines* 53, 8, ŻM 50, s. 648; Caesarius Arelatensis, *Regula virginum* 25, 1-7, ŻM 50, s. 416-417.

⁶⁷ Por. Donatus, *Regula ad virgines* 60, 3-4, ŻM 50, s. 652; Caesarius Arelatensis, *Regula virginum* 43, 2-4, ŻM 50, s. 425.

⁶⁸ Por. Donatus, *Regula ad virgines* 55, 1-7, ŻM 50, s. 649. Ten sam przepis odnajdujemy w: Caesarius Arelatensis, *Regula virginum* 36, 1-3, ŻM 50, s. 422.

⁶⁹ Donatus, *Regula ad virgines* 56, 2, ŻM 50, s. 650.

⁷⁰ Donatus, *Regula ad virgines* 56, 4, ŻM 50, s. 650.

⁷¹ Por. Donatus, *Regula ad virgines* 57, 1-3, ŻM 50, s. 650. Ten sam przepis odnajdujemy w: Caesarius Arelatensis, *Regula virginum* 51, 3-4, ŻM 50, s. 429.

⁷² Donatus, *Regula ad virgines* 57, 5, ŻM 50, s. 651. Por. Caesarius Arelatensis, *Regula virginum* 40, 1-3, ŻM 50, s. 423.

jest ten, który odnosił się do udziału w posiłkach obcych ludzi. Ksieni, podobnie jak i inne siostry, nie mogła towarzyszyć biskupowi, krewnemu lub komukolwiek przy posiłku, ani w murach klasztoru, ani poza nimi⁷³. Nie wolno jej też było jadać samej, chyba że zachorowała lub też w trakcie posiłków musiała wykonywać jakieś konieczne prace⁷⁴. Zwolniona była również z posług w kuchni i pozostałych codziennych zajęć⁷⁵.

3. Stosowanie kar przez ksienię

Do ksieni należało także nakładanie ekskomunik i kar wobec sióstr, które popełniły konkretne wykroczenia. Prawodawca, opierając się na *Regule* św. Benedykta⁷⁶, stwierdza, że to ksieni ocenia ciężar winy⁷⁷. Ona określała, w jakiej ilości i w jakim czasie wolno było ukaranej siostrze spożywać posiłki⁷⁸. Żadne osoby ze wspólnoty nie mogły bez nakazu ksieni podchodzić, rozmawiać lub też przekazywać polecenia ekskomunikowanej siostrze⁷⁹. Mimo stosowanych kar, które mogą dzisiaj wydawać się bardzo surowe, ksieni zobowiązana była do troski o ukarane siostry. Miała, jak „mądry lekarz używać najróżniejszych sposobów: niechaj posyła do nich jakby sekretne pocieszycielki, to jest starsze i mądrzejsze siostry”⁸⁰, których zadaniem było podniesienie ich na duchu, pocieszenie oraz uświadomienie im, że z pokorą należy przyjąć zastosowany rodzaj kary⁸¹. Mówiąc o karach stosowanych przez ksienię wobec sióstr, miała ona postępować wobec nich wychowawczo, zwłaszcza w odniesieniu do tych, które mimo starań z jej strony nie wykazywały żadnych oznak poprawy. Ksieni miała „postąpić jak mądry lekarz: jeśli zastosowała środki łagodzące, balsam napomnień, lekarstwo Pisma Świętego, wreszcie nawet rozpalone żelazo ekskomuniki i chłosty, a mimo to widzi, że wszystkie jej starania nie odnoszą żadnego skutku, ucieknie się wówczas do

⁷³ Por. Donatus, *Regula ad virgines* 58, 3, ŻM 50, s. 651.

⁷⁴ Por. Donatus, *Regula ad virgines* 59, ŻM 50, s. 652; Caesarius Arelatensis, *Regula virginum* 41, ŻM 50, s. 424.

⁷⁵ Por. Donatus, *Regula ad virgines* 67, 2, ŻM 50, s. 658.

⁷⁶ Por. Benedictus, *Regula* 24, 2, ŻM 40, s. 439.

⁷⁷ Por. Donatus, *Regula ad virgines* 69, 2, ŻM 50, s. 659.

⁷⁸ Por. Donatus, *Regula ad virgines* 70, 5, ŻM 50, s. 660.

⁷⁹ Por. Donatus, *Regula ad virgines* 71, 1, ŻM 50, s. 660-661.

⁸⁰ Donatus, *Regula ad virgines* 72, 2, ŻM 50, s. 661.

⁸¹ Por. Donatus, *Regula ad virgines* 72, 3, ŻM 50, s. 661; Benedictus, *Regula* 27, 1-4, ŻM 40, s. 442.

środka najpotężniejszego i wspólnie z wszystkimi siostrami będzie mogli się za błędzącą”⁸².

4. Podsumowanie

Chociaż *Reguła* św. Donata nie należy do zbyt oryginalnych ze względu na wiele w niej zapożyczeń z tekstów monastycznych trzech autorów: św. Benedykta (*Reguła*), św. Cezarego z Arles (*Reguła dla dziewczyc*) i św. Kolumbana (*Reguła klasztorna*), to jednak potrafił z nich skompilować jednolity tekst, który zaakceptowały siostry ze wspólnoty w Joussa-Moutier (*Jussanum monasterium*). Warto zwrócić uwagę na kilka istotnych przepisów odnoszących się do najważniejszej osoby w klasztorze żeńskim, mianowicie do ksieni. Określana jest nie tylko jako *abbatissa* (ksieni), ale też *mater monasterii* (matka klasztoru), *mater spiritualis* (matka duchowa), *senior* (starsza) lub po prostu *mater* (matka). Trudno zauważyć, by używanie wymienionych tytułów miało coś wspólnego z konkretnymi przepisami, może poza kilkoma wypadkami, kiedy chodzi o traktowanie sióstr na sposób matki w odniesieniu do dzieci. Wydaje się jednak, że i tutaj mamy do czynienia raczej z kontekstem wypowiedzi, jak chociażby wówczas, gdy prawodawca porównuje ksienię do matki, co zapożycza od św. Benedykta, który w opacie dostrzega ojca.

Doniosła pozycja *abbatissy* we wspólnocie jest podkreślana w każdym niemal przepisie, co nie oznacza wielkości w ludzkim znaczeniu. Raczej chodzi o odpowiedzialność przed Panem Bogiem. Prawodawca ciągle podkreśla w swojej *Regule* ten aspekt, by ksieni swoje obowiązki traktowała z wielką pokorą.

Ze względu na rolę, jaką *abbatissa* odgrywała w klasztorze, nie mogła jej zadań spełniać osoba przypadkowa, słaba moralnie i duchowo. Donat wręcz nie dopuszcza, by miała jakąkolwiek skazę, wymagano od niej doskonałości, zarówno w szeroko rozumianym odniesieniu do sióstr, jak i do *Reguły*, której przepisy i ich zachowanie stawiano na najwyższym miejscu. Spełniane przez ksienię zadania w klasztorze były różne, nic właściwie nie mogło się tam dziać bez jej wiedzy i zgody. Niekiedy można mieć wątpliwości natury ludzkiej, czy jedna osoba potrafi udźwignąć stawiane wobec niej wymagania i pokładane nadzieje. Jeżeli jednak weźmiemy pod uwagę, że sam wybór

⁸² Donatus, *Regula ad virgines* 73, 2-4, *ŻM* 50, s. 662. Por. Benedictus, *Regula* 28, 1-8, *ŻM* 40, s. 444.

ksieni powierzany był przez wspólnotę Bożej Opatrzności i wybierano najlepszą kandydatkę, można mieć pewność, że sprostała tym wyzwaniom.

Na koniec należałoby zapytać o oryginalność przepisów dotyczących ksieni zawartych w *Regule dla dziewic* św. Donata. Stanowi ona bez wątpienia tak zwany centon złożony z trzech pism monastycznych. Mimo to, odnaleźć w niej można kilka przepisów pochodzących od samego prawodawcy – biskupa Donata, jeżeli nie całych, to przynajmniej niektóre z nich są całkowicie nowe. Chodzi mianowicie o obowiązek codziennego wyznawania grzechów przed ksienią oraz przed porannym oficjum i o duchownych odwiedzających klasztor Joussa-Moutier.

Bibliography

Sources

- Benedictus, *Regula*, PL 66, 215-930, tł. B. Turowicz, Święty Benedykt z Nursji, *Regula*, w: „*Regula Mistrza*”. „*Regula*” św. Benedykta, ŻM 40, Kraków 2006, s. 387-503.
- Caesarius Arelatensis, *Regula virginum*, ed. G. Morin, *Opera omnia*, t. 1, Maredsous 1937, tł. M. Borkowska, *Regula dla dziewic świętego Cezarego biskupa*, ŻM 50, Kraków 2013, s. 405-448.
- Columbanus, *Regula caenobialis*, w: *Sancti Columbani Opera*, ed. G.S.M. Walker, Dublin 1957, tł. S. Kalinkowski, Św. Kolumban, *Regula klasztorna*, ŻM 50, Kraków 2013, s. 715-738.
- Donatus, *Regula ad virgines*, PL 87, 273-298, tł. A. de Vogüé, *La Règle de Donat pour l'abbesse Gauthstrude. Texte critique et synopse des sources*, „*Benedictina*” 25 (1978) s. 219-313; tł. B. Spieralska, *Regula dla dziewic św. Donata, biskupa Vesontium*, ŻM 50, Kraków 2013, s. 603-666.
- Jonas de Bobio, *Vita Columbani*, ed. B. Krusch, *Monumenta Germaniae Historica*, Hannover-Lipsk 1905, tł. A. Mikołajczak, Jonasz z Bobbio, *Żywot Kolumbana*, PSP 60, Warszawa 1995, s. 185-220.
- Regula Magistri*, PL 88, 943-1052, tł. T.M. Dąbek, *Regula Mistrza*, w: „*Regula Mistrza*”. „*Regula*” św. Benedykta, ŻM 40, Kraków 2006, s. 73-371.

Studies

- Aigran R., *Saint Donat*, „*Catholicisme*” 3 (1952) s. 1015-1017.
- Bardy G., *Donat (saint)*, w: *Dictionnaire de spiritualité ascétique et mystique*, t. 3, Paris 1957, k. 1573-1577.
- Carpinello M. – Canopi A.M., *Riflessioni su alcune divergenze tra la Regola per le vergini di Cesario di Arles e la Regola benedettina*, „*Benedictina*” 43 (1996) s. 251-257.

- De Vogüé A., *Les Règles monastiques anciennes (400-700)*, Typologie des sources du Moyen Âge 46, Brepols 1985.
- De Vogüé A., *Histoire littéraire du mouvement monastique dans l'antiquité. Première partie. Le monachisme latin*, t. 11, Paris 2007, s. 14-21.
- Després V. – De Vogüé A., *Règles monastiques d'Occident: IVe-VIe siècle, d'Augustin à Ferréol*, Vie monastique 9, Bégrolles-en-Mauges Maine-et-Loire, Abbaye de Bellefontaine 1996.
- Diem A., *Das Ende des Monastischen Experiments. Liebe, Beichte und Schweigen in der Regula cuiusdam ad virgines (mit einer Übersetzung im Anhang)*, w: *Female vita religiosa between Late Antiquity and the High Middle Ages. Structures, developments and spatial contexts*, red. G. Melville – A. Müller, Vita Regularis, Abhandlungen 47, Berlin – Münster 2011, s. 81-136.
- Gobry I., *Les moines en Occident*, t. 2: *De saint Martin à saint Benoît. L'enracinement*, Paris 1985.
- Hanslik R., *Regula Donati*, w: *Fifth International Conference on Patristic Studies held in Oxford 1967*, red. F.L. Cross, Studia Patristica 10/1, Berlin 1970, s. 102-104.
- Heinzelmann M., *Donatus, hl., Bischof von Besançon (ca. 625/626-ca. 660)*, w: *Lexikon des Mittelalters*, t. 3, red. R.-H. Bautier, München – Zürich 1986, k. 1237-1238.
- Helvétius A.-M., *L'organisation des monastères féminins à l'époque mérovingienne*, w: *Female vita religiosa between Late Antiquity and the High Middle Ages. Structures, developments and spatial contexts*, red. G. Melville – A. Müller, Vita Regularis, Abhandlungen 47, Berlin – Münster 2011, s. 151-169.
- Kuźmak K., *Donat z Besançon*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 4, Lublin 1989, k. 109.
- Marillier J., *Donato*, BS 4, Roma 1964, k. 785-786.
- Moyse G., *Les Origines du monachisme dans le diocèse de Besançon (Ve-Xe siècles)*, „Bibliothèque de l'École de Chartre” 131/2 (1973) s. 297-410.
- Muschio G., „*Psallere et legere*”. *Zur Beteiligung der Nonnen an der Liturgie nach den frühen gallischen Regulae ad Virgines*, w: *Liturgie und Frauenfrage. Ein Beitrag zur Frauenforschung aus liturgiewissenschaftlicher Sicht*, red. T. Berger – A. Gerhards, St. Ottilien 1991, s. 77-125.
- Nowy słownik wczesnochrześcijańskiego piśmiennictwa, red. M. Starowieyski – J.-M. Szymusiak, Poznań 2018.
- Starowieyski M., *Wstęp*, w: *Regula dla dziewic św. Donata, biskupa Vesontium*, ŻM 50, Kraków 2013, s. 595-599.
- Toucas A., w: *Dizionario degli istituti di perfezione*, t. 7, red. G. Pellicia – G. Roca, Roma 1983, k. 1574-1575.
- Zelzer M., *Die „Regula Donati” als frühestes Zeugnis des „monastischen Gebrauchstextes” der „Regula Benedicti”*, w: *Il monachesimo tra eredità e aperture: atti del simposio „Testi e Temi nella Tradizione del Monachesimo Cristiano”*, red. D. Hombergen – M. Bielawski, Studia Anselmiana 140, Roma 2004, s. 753-763.